

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XIII.)

„V ruinách pri Riu Grande (v Lubaantúne) nachádza jedno z najstarších mayských sídiel, ktoré svojím pôvodom patria do doby pred objavením akýchkoľvek miest známych dnes v Strednej Amerike”.

(Thomas Gann v Illustrated London News z 26. júla 1924)

V Guatemale v Tikale (dnes národnom parku o výmere 57 555 ha), kde v centrálnej časti sídla (16 km²) v okolí Veľkého námestia s asi 3 000 objektmi žilo vyše 12 000 ľudí (s okolím o rozlohe 63 km² s vyše 100 000 obyvateľmi), 5 veľkých mayských pyramidálnych chrámov pochádza prevažne z čias vlády Hasaw Chan K'awil/Ah-Cacaua (682 - 734 n. l.), pochovaného v Chráme I. Neďaleko Paláca Bat (netopierov) postavená najvyššia pyramída Chrám IV. (z rokov 711 - 741 n. l.) dosahuje výšku 69,8 m (centrálna pyramída Chrám III. len 53,3 m a pyramída Chrám V. 57,3 m). Gran Plaza s prepojením na Západné námestie a Východné námestie uzatvárajú hlavné (avšak menšie) pyramidálne chrámy Temple I. = Temple del Gran Jaguar (47,2 m) s trónom Veľkého jaguára a Temple II. (43,6 m). Nad nimi sa týči Centrálna akropola, Severná akropola so stavbami cca z roku 400 pml. a Južná akropola s pyramidami do výšky 58 m. Pod ňou sa nachádza Námestie so 7 chrámami; ďalej stará veľká platforma El Mundo Perdido/Stratený svet (600 - 200 pml.) s 32 m vysokou pyramidou teotihuakánskeho typu so stranou základne 80 m a 38 štruktúrami, ku ktorým sa pripájajú vzdialenejšie komplexy M až R. Pozornosť si zasluhuje najmä v poraste ukrytý Chrám nápisov/Templo de las Inscripciones z roku 766 n. l. V rámci 7 ohradených stavebných komplexov spravidla stoja proti sebe na východnej a západnej strane dve pyramídy - dvojčatá, na južnej strane palác a na severnej vstupná brána. Celkovo objekty Tikalu rozdělujeme do 9 skupín A až I, spojených cestami. Na území „kde zostúpil vládca nebeskej rodiny”, osídlenom už okolo roku 700 pml. (pred založením Ríma), postupne došlo k plánovitému urbanistickému rozmachu a výrazným zmenám environmentu, najmä počas vlády Yax-Moch-Xoca (219 - 238 n. l.). Situáciu dokladuje 86 stél (z rokov 292 - 593, napríklad Estela 18 z 25. 3. 416, Estela 29, hieroglyfmi popísaná Estela 39) a Leydenská doštička 21,5 x 7,5 cm (z 17. 9. 320) datovaná hieroglyfickým písmom. Rozvoj pokračoval v 4. storočí za vlády Chak Tok Ich'aak/Veľkého ohnivého pazúra až do 16. 1. 378, keď do Tikalu prišiel zo západu Siyaj K'ak/Zrodený v ohni. Po

zabití tikalského vládcu tu uplatnil vplyv Teotihuakánu až do roku 562, keď Tikal vyplienili spojenecké vojská Caracol a Calakmulu. Pri návšteve Španieli v roku 1696 však už Tikal i mnohé ďalšie mayské mestá pokrývala selva a upadli do zabudnutia.

K najvýznamnejším sídlam tzv. Starej ríše klasického obdobia (317 - 889 n. l.) patrí Uxactún/Wahshahk-TOON/Osem kameňov (asi 25 km severne od Tikalu), v ktorom zaznamenali asi osem prestavieb a dostavieb na ucelený komplex s vnútorným nádvorím. Ako jedno z najdlhšie obývaných mayských sídiel (na stéle 9 sa uvádza 11. apríl 328) vyniká v okolí akropoly pyramidami a stavbami z rokov 353 pml. - 889 n. l. (vo veľmi dobrom stave sa zachoval napríklad dvojposchodový palác A-XVIII.), vrátane prvého mayského observatória - 8 m vysokej pozorovateľskej pyramídy Edificio E-VII.Sub. z predmayskej epochy a náprotivnej platformy na námestí skupiny E na vrchole s tromi chrámami k slnokratom (E I. a E III.) a rovnodennosti (E II. nad stélou 19). Podľa neho objavili vyše 20 takýchto observatórií, tzv. komplexov stavieb skupiny E, aj v iných sídlach. Ide napríklad o pyramidu XX. opr. oti dlhej štruktúre XXIII. po stranách so štruktúrami XXI. a XIX. v „stratenom” mayskom meste Naachtún, pyramidu VI. oproti dlhej štruktúre VIII. v Balakbale, pyramidu XI. oproti štruktúre XIII. v Uxule, pyramidu VI. oproti pozdĺžnej štruktúre IV. s chrámami A, B a C v Calakmule (priestor uzatvárajú bočné štruktúry V. a VII.), štruktúru 5C - 54 oproti štruktúre 5D - 84 - 88 v Tikale, stavby 9 a 10 v honduraskom Copáne. Z Uxactúnu pochádza aj prečnelková/nepravá klenba (napríklad z chrámu E-X a paláca A-V), ktorá sa neskoršie uplatnila v Palenque, Uxmale, Chichén Itzá, Kabáhu, Labná, Copáne, Tulúme, Comalcalcu, Asunción Mite a inde. Okrem toho tu tvorili stropy a ploché strechy z trávov a malty získejanej z pecí na pálenie vápna (obdobne v Piedras Negras, v belizskom Tzimin Kaax, v mexických Chichén Itzá, Tulúme a Chac Moole) a stavali stély (najstaršia č. 9 datovaná z 11. 4. 328). Niektoré stavby s kupinami A a B v Uxactúne poškodili dynamitom (v skupine A aj kruhovitými štruktúrami). Pritom spolu s lokalitami Balakbal (57 km severne s veľkými štruktúrami V. až VIII., XII., XIII. a stélami), Piedras Negras (Čierne Kamene) a Quiriguá tvoria základne mayskej kultúry. Piedras Negras (nad Ríom Usumacinta oproti mexickému El Cayo), osídlený v rokoch 500 pml. - 850 n. l. (chronológia podľa oltára č.1 siaha až k 17. 2. 4710 pml.), charakterizujú zachované pyramídy piatich vládcov z rokov 687 - 808, palác na Západnej akropole (vysokú umeleckú úroveň tu dosiahol basrelief č. 3 z roku 761 na chráme O-13 a zdobené stély, ktoré väčšinou poddávali do rôznych zbierok). V povodí rieky Motaguá lokalitu Quiriguá (300 - 850) s pyramidálnym stavebníctvom (4 km od rovnomennej dediny) na Acrópolis tiež charakterizuje najmä 12 megalitických pieskových stél z čias vlády K'ak Tiliw Chan Yo'atá (724 - 785)

Pyramídy v Tikale

a jeho syna Sky Xula (785 - 795), objavených vedcami Pensylvánskej univerzity. Najväčšia E z roku 771 dosahuje výšku 10,6 m, šírku 2,7 m, hrúbku 1,25 m a hmotnosť 65 t. Ďalšie stély a bloky v pobrežných močiaroch tiež dosahujú hmotnosť 50 - 60 ton. Väčšina pochádza z rokov 750 - 810 n. l. Viaceré bloky upravili do tvaru žaby, korytnačky, hada a jaguára. Pri Riu Usumacinta odkryli väčšie mayské sídlo Altar de Sacrificios.

K zárodočným sídlam mayskej kultúry zo začiatku klasického obdobia sa v departemente Petén radia aj El Encanto (nezamieňať s mexickým El Encanto v štáte Chiapas), El Naranjo (okrem viacerých akropolí s pyramidami, známy aj 47 stélami), Nakúm (po Tikale s najzachovalejšími pyramidami a palácami v troch sektorch Sever, Stred a Juh a s 15 stélami z rokov 435 - 534) a 15 km južnejšie Yaxhá/Yaxjá/Zelená voda pri rovnomennom jazere s pyramidami a ďalšími asi 500 stavbami začlenenými do 8 skupín okolo mohutnej Centrálnej akropole z 5. - 7. storočia a ďalších akropolí (severnej, východnej a severovýchodnej), podobnými s tabbám v Tikale. Po ňom išlo asi o dnuhé najväčšie mayské mesto v Peténe (na neďalekom ostrove jazera Yaxjá), ktoré na rozdiel od ostatných peténských mayských miest, ktoré obyvatelia náhle opustili v 10. storočí, pokračovalo v budovaní mesta Topoké (s akropolou so štruktúrami A-H) až do 14. storočia, vrátane pyramid podobných pyramidám z Chichén Itzá. Táto skutočnosť sfažuje dokazovanie hypotéz o environmentálnych katastrofách. V tejto oblasti objavili ruiny aj ďalších menších mayských miest s pyramidálnymi stavbami, napríklad La Blanca, Tzikintzakan, La Poza Maya, Pochitoca, El Tigre, Dos Aguadas, Naranjito, Ixtinto, La Quemada, Holtún, La Naya atď. Yaxhá, Nakúm a Naranjo tvoria východne od Tikalu národný park od roku 2004 o rozlohe 34 931 ha. Aj v Yaxhá sa uplatnil uaxactúnsky vzor vysokej západnej pozorovateľskej/astromonomickej pyramídy a náprotivnej dlhej východnej štruktúry (na Plaza F oproti štruktúre LXXI. štruktúra LXIX., na Plaza C štruktúra XV.

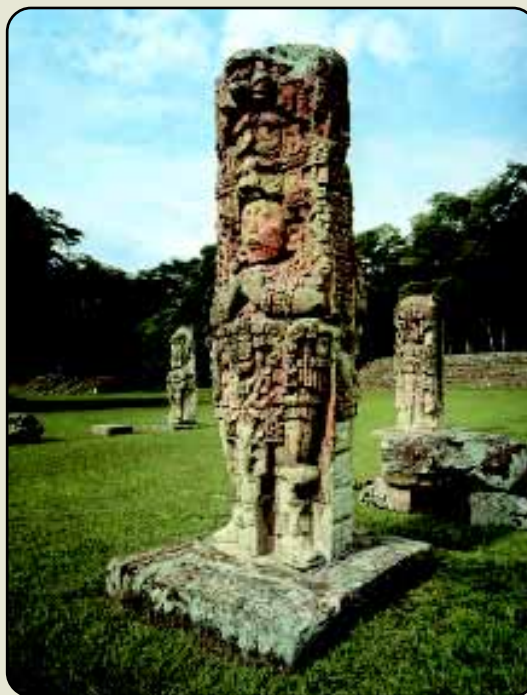
Mayské observatórium Stimači dom/El Caracol v Chichén Itzá

oproti štruktúre XIII.). Obdobne možno takéto stavebné komplexy (stavby skupiny E) identifikovať v peténskych mayských mestách **Itzán** (štruktúra 14 oproti štruktúre 22 - 26), **Ixtúz** (na Plaza A štruktúry 2 oproti štruktúram 8 - 10), **Cenole** (C5 oproti C1), **Ixtontón** (skupina JP 1 so štruktúrami 9 a 11), **Ixkún** so štruktúrami pri Plaza A, **Ixcocol** so skupinou štruktúr GR - B, **Ix'ac** so skupinou A, **Moqena** so skupinou PL-1, **Sukche** (skupina A so štruktúrami 4 a 2). Slnko a iné vesmírne telesá pozorovali aj v **Nakúme** (štruktúry/chrámy A a C), **Wakne** pomocou štruktúr G30 a G31, v **Nakbé** (štruktúra 47 oproti štruktúre 51), v **Cahal Pichikil** (štruktúra B oproti stavbám D-E-L), v belizskom **Caracole** (A2 oproti A5-7) a **Tzimin Kaax'e** (štruktúra A oproti stavbám I-F-E). Obzvlášť vyniká pyramída **Leon** (G212) oproti štruktúre 5D1-1 pod Gran Acrópolis v **El Miradore** (observatórny komplex E). Jedna z najväčších pyramíd - 55 m vysoká dvojpyramída **El Tigre** z rokov 300 - 600 n. l. (dodnes neodkrytá) - sa nachádza práve tu na Acrópolis Norte na ploche 19 600 m². Toto mayské sídlo vybudované v rokoch 150 prnl. - 250 n. l. (so štruktúrou Cascabel, rezidenciou - štruktúrou 314, tombami), leží 13 km severne od jedného z najstarších mayských pyramidálnych sídiel stredného Yucanatu - **Nakbé**, kde už okolo roku 800 prnl. bolo centrum mesta na cca 50 ha, známe aj cikukulárnymi štruktúrami, 8 m vysokou veľkou platformou na 40 000 m² a tombami. Miradorská trojževová pyramidálna predklasická kamenná štruktúra Complejo Danta (75 m) pochádza z rokov 150 - 250 n. l. Na 8 km **El Mirador** s asi 200 štruktúrami v 9 skupinách nadväzuje ďalšie sídlo **Río Azul/Modrá voda** so 450 stavbami a 32 plošinami cca z rokov 250 prnl. - 250 n. l., charakteristické kruhovú štruktúrou a maľbami v komorách hrobov. Spolu ich zahrnuli do NP **El Mirador - Río Azul** (1990) na 17 698 ha. V Miradorskom regióne sídla z rokov 1400 - 1000 prnl. zaznamenali rozsiahlu výstavbu a zmenu environmentu už v rokoch 900 - 600 prnl. Pyramídy v nich dosahujú výšku 30 m (**Wakná** so 17 m vysokou štruktúrou č. 3, **El Tintal** s tombami, **Pacaya**, **P'orvenir**, **Xulnal**, **La Florida**, **La Murala**, **Chuntuquíl**, **Paixban...**). V chránenom biotope, resp. mayskej biosférickej rezervácii **Naachtún - Dos Lagunas** (z roku 1989 na 49 500 ha) pri **El Miradore** sa okrem observatória a štruktúr skupín A až C z predklasického a klasického obdobia (400 prnl. - 900 n. l.) našlo na severnom námestí 45 stél (z obdobia 504 - 762 n. l.) a 9 oltárov.

Neodkryté, i keď v súčasnosti domorodcami stále uctievané a využívané, ostalo rituálne centrum Mayov kmeňa **Quiché**, nazývané **K'umarcaaj/Utalán** (od roku 1400 hlavné mesto kráľa **K'ucumatza** s výšou 100 štruktúrami, množstvom moundov a dlhou jaskyňou; zničené roku 1524 **Pedrom de Alvarado**). Nachádza sa 2 km od **Santa Cruz del Quiché** (2000 m n. m.) neďaleko ruín ďalšieho mayského sídla **Zacualpa**. 5 km severne od Huehuetenanga (1902 m n. m.) sa zachovali a s použitím množstva cementu spevnili ruiny ceremonálneho mesta **Mam Mayov Zaculéu** s pyramídami z 8. - 10. storočia n. l. (najvyššia 25 m), moundami, observatóriom, ihriskami a plošinou (obsadené roku 1525 **Gonzalo de Alvarado**). Neďaleké sídlo **Dos Pilas** začalo roku 645 výboje, kým roku 761 nepodľahlo **Tamarindítu**. Utečenci z **Dos Pilas** si postavili pevnosť **Aguateca**, ktorú ich nepriateľia tiež dobyli a sputovali. Vojenstvo takto tiež prispievalo k zmenám životného prostredia a zániku mayskej kultúry. Za najzložitejšiu stavbu nielen v Guatemale, ale v celej Latinskej Amerike sa považuje štvorschodisková pyramída **Cahuyup** z 13. - 14. storočia n. l. so šiestimi rampami a na vrchole s dvojchrámom. Ďalšie pyramidálne stavby objavili v spomenutom starom meste **Cakchiq'el** Mayov nazvanom **Iximché** so štyrmi obradnými nádvoriami, vo väčších sídlach **El Perú** pri **Río San Pedro**, **El Ceibal/Seibal** (CHKP z roku 1995 na 1512 ha) na brehu **Ría**

de la Pasión (s 3 m vysokou kruhovou štruktúrou C-79 o priemere až 18 m), **Machaquiá**, **Arroyo de Piedra**, **Polol** so susednými **Chakantúnom** (s množstvom pyramíd a stél), **La Honradez**, **Motul de San José** nad **Lago Petén Itzá**, **Cancucén/Miasto hadov** s grandióznymi palácami z čias vlády **Taj Chan Ahka** (765 - 790 n. l.), v poklaskickom centre **Mixco Viejo** na vysokej plošine nad **riekou Pixcayá** so stavbami poškodenými zemetrasením (neskoršie **Pocomam** Mayami prestavané na pevnosť), **La Amelia**, **Tres Islas**, **La Corona**, **Ixlú**, **El Cedral**, **Kinal** so štruktúrami a palácami so 100 miestnosťami, netopierom **El Zotz** s veľkou štruktúrou **El Diablo**.

Medzi najstaršie kamenné artefakty patria na juhu krajiny tzv. **piedras antiguas** znázorňujúce „prabohov“. Nachádzajú sa napríklad na lokalitách **El Baúl** (vrátane stély z roku 36 prnl. a stély 2,45 x 1,47 m s postavou so „scaffandrom“ trubicou napojeno na nejakú skrinku; obdobné motívy „sloních mužov“ sa našli v **Monte Albáne**, **Tikale** a **Copáne**), **Obem**, **Pantaleón** a **Asunción Mitá**, v dedine **Santan Lucia Cotzumalhuapa** a jej okolí (**Bilbao**, **Los Tarras**, **Las Illusiones**), spomenutých protomayských/olméckych náleziskách **Abaj**

Stély v Copáne

Takalik a **Monte Alto** (1000 prnl. - 100 n. l.). Oveľa staršie sú archeologické náleziská **Los Tapiales** (6650 - 6000 prnl.) a **Cuenca de El Quiche**.

Na juhu Guatemaly k najvýznamnejším strediskám Mayov už z predklasického obdobia (1500 prnl. - 290 n. l.) patrili mestá **Kaminaljuyú** (Pahorok mŕtvych z rokov 300 prnl. - 150 n. l.) - dnes v **Ciudad de Guatemala** rozsiahle obradové centrum s asi 200 pyramidálnymi štruktúrami vybudovanými z adobe do výšky 20 m v rokoch 400 - 600 n. l. a **Chucumuk** pri jazere **Atilán**. V **Kaminaljuyú** známymi prvami teotihuacánskej kultúry, stélami s hieroglyfmi a pyramídou na základi 90 x 70 m, časť mesta zastavali a kamene z mnohých stavieb použili na výstavbu španielskych koloniálnych domov (v čase konquisty už bolo opustené).

V oblasti tropického mokrotého krasu medzi **San Luis** a **Poptúnom** pri hraniciach Belize čakajú na odkrytie viaceré mayské sídla, napríklad spomenuté **Ixkún**, **Ucanal** so stélami, **Poptún**. Zo severovýchodných pralesov **Petén** odkrývajú sídlo **Holmul** v troch skupinách objektov so stélami, oltármi a stupňovitými pyramídami na terasových plošinách datovanými do predklasického až klasického obdobia. Mayské maľby objavili v jaskyniach **Naj Tunich** pri hraniciach s Belize. V pohraničí začali odhaľovať veľké mesto

Cival budované už okolo roku 300 prnl. stavbami s bohatou štukovou výzdobou, vrátane tzv. Veľkej tváre - **Masky (Máscara)** o rozmeroch 3,5 x 1,35 m. Takéto „maskary“ sa našli na stavbách aj v susednom štáte.

V **BELIZE** objavili pyramídy v ceremonálnom centre **Lamanai** postavenom v rokoch 1500 - 500 prnl. a obývanom až do roku 1680 n. l. Vyniká mohutnou predklasickou štruktúrou N-10-43 a interesantnou štruktúrou P9-56 so 4 m vysokým basreliefovým tváre - masky. Kamenné stavby tu budovali už v rokoch 800 - 600 prnl. Sopkou zničený **Xunantunich/Shoo-nah-too-NEECH** (800 prnl. - 850 n. l.) pri **Benque Viejo del Carmen** asi 120 km od **Belize City** reprezentujú: predklasická **Estructura 5C-2** a vyše 20 pyramidálnych štruktúr okolo námestí A-1 až A-3, najmä 42 m vysoká štruktúra A-6 **El Castillo**, včnievajúca nad korunu stromov, štruktúry B a C. Na štukovom reliéfe sa striedajú motívy **Slnka**, **Mesiaca** a **Venuše**, pričom asi „snečného boha“ znázornili v prilbe ped ústami s akýmisi „mikrofónom“. Pri meste **Corozal** sprístupnili verejnosti archeologické lokality **Santa Rita** a predklasický **Cerro** (350 prnl. - 850 n. l.) s až 22 m vysokými štruktúrami (**Estructura 5C - 2** pochádza z roku 50 n. l.), chrámom snečného boha **Kinich Ahau** a ďalšími chrámami na priečeli s veľkými maskami. Niektoré moundy odtiaľto sa datujú až do roku 1500 prnl. Asi 55 km severne od **Belize City** vzdialená archeologická lokalita **Altún-Ha** (600 prnl. - 900 n. l.) je známa hrobkami a na námestí A veľkými štruktúrami A-1 až A-7. Na druhom námestí B zreštaurovali a sprístupnili imponantný **Chrám kamenárov oltárov - Štruktúra B-4**. Lokalita **Barton Ramie** charakterizuje vyše 65 moundov. V ceremonálnom stredisku **Cahal Pech** (1000 prnl. - 700 n. l.) postavili **Mayovia** aj kruhovitú štruktúru. Predklasické **Cuello** (obývané v rokoch 2500 prnl. až 500 n. l.) neďaleko ešte staršej lokality **Colhá** (3 400 prnl.), tiež reprezentujú kruhové štruktúry 327 až 329 o priemere 8 m. Pyramidálne stavby sa zachovali na lokalitách **Pacbitún** (z obdobia 400 prnl. - 900 n. l.) na ploche 5 km² s ceremoniálnym centrom na 30 ha obstanom 24 väčšími až 16,5 m vysokými pyramídami, **Nim Li Punit** (veľký objav roku 1976), veľkomestská **La Milpa**, **San José**, **Tzimin Kaax/Tzimin Tunich/Hatzcab Ceel**, **Kaxil Uinic**, **Kendal**, **Kichpanhá**, **Caballo**, **Actuncán**, **Chac Balam**, **Río Hondo**, **Buenavista de Cayo**, **Blackman Eddy**, **Xnaheb Ahsel**, **Marco Gonzales**, **El Pilar**, **Uxbenká**, **Maintzunum** a na základni mayskej kultúry **Pusilhá/Chumucha**. V **Nohmulé** (12 km²) Veľký mound využívali v rokoch 350 prnl. - 900 n. l. Osobitnú pozornosť si v tomto sídle zaslúži kruhovitá štruktúra 9. Najvýznamnejšie i najzáhadnejšie sa javia pyramidálne štruktúry v veľkých odkrývaných sídlach **Lubaantún** (budované obdobne ako stavby v **Peru** z veľkých kamenných kvádrov) a **Caracol** v 8. storočí už so 180 000 obyvateľmi a 35 000 stavbami (napríklad palácom **Caa-Na**). **Lubaantún** (Miesto spadnutých kameňov) objavil roku 1924 **Thomas Gann** z **Liverpool University**. V roku 1927 tu dcéra **Fredericka A. Mitchella-Hedgesa** našla tzv. **Lebku skazy** (5,3 kg), vyrobenú asi pred 3600 rokmi z krišťáľu (podľa odborníkov jej opracovanie mohlo pri vtedajších technológiách trvať 150 až 300 rokov), ktorá vytvára rôzne dohady o pôvodných obyvateľoch tohto miesta, ich pôvode, schopnosti využívať prírodné zdroje a pretvárať environment. Obdobnú „Lebku posledného súdu“ našli roku 1889 v Mexiku a nachádza sa v **Britskom múzeu** (dodnes objavili celkove 13 exemplárov takýchto lebiok, najväčšiu **Max** o hmotnosti 8,16 kg v **Guatemale** vyhotovenú asi pred 10 000 rokmi z krišťáľu o hmotnosti cca 23 kg). Celkove nedávne nálezy z Belize posúvajú mayské predklasické obdobia z rokov 1500 prnl. - 317 n. l. až do rokov 4000 - 2600 prnl. Javí sa, že zároveň oblasťou protomayských kultúr nebola **Guatemala**, ale práve **Belize** a možno aj zatopené oblasti **Karibiku**.

Sekundárne osídlenie vyšších polôh a strach z mora s pôsobili asi tsunami (asi v rámci „Veľkej potopy“), čo sa prejavilo aj v ostatných latinskoamerických štátoch.

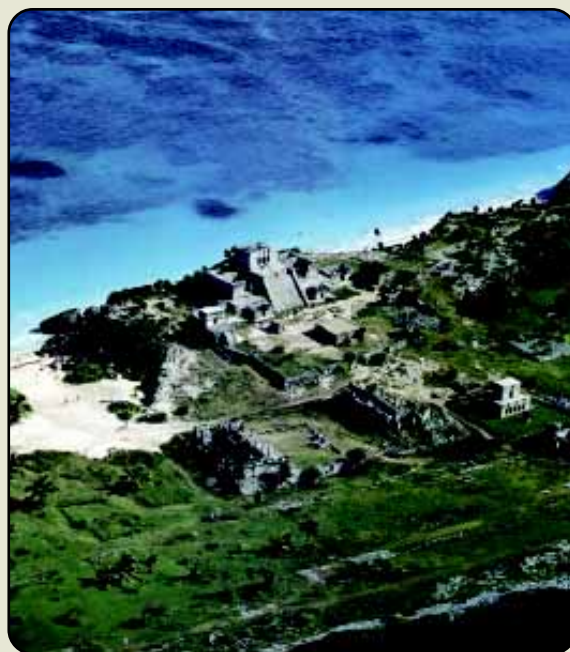
V **Hondurase** zatiaľ nepreskúmali významné mayské náboženské centrum **La Colorada**. Doteraz najznámejšie a najstaršie mayské sídlo **Copán** (objavený roku 1839; dnes svetové dedičstvo) osídlené už v rokoch 1500 – 800 prnl., nazývané aj **Mayské Athény** alebo **Centrum mayskej vedy**, postavili na akropole – Hornom meste s centrálnou pyramídou, palácami a terasami. Okolo sa rozprestiera päť námestí nad riekou Copán (na ploche 30 ha), ktorá nad nárazovým brehom vytvorila 36 m vysokú stenu dlhú viac ako 300 m – najväčší archeologický rez/odkryv na svete s viditeľnou úroveňou starších námestí a výsledkov stavebných aktivít. Ich rozvoj začal najmä za vlády K'ínich Yax K'uk' Mo'a/Prvého quezala a aru (426 – 437), následne vyše 400 rokov uznávaného ako boha. Pochovali ho pod pyramídou Hunal, pos tavenou v teotihuakánskom štýle *talud a taltero* v strede copánskej akropoly. Mesto z rokov 400 – 822 n. l. ďalej tvorí 16 satelitných skupín objektov do vzdialenosti 11 km od hlavnej skupiny objektov okolo Hlavného ceremonálneho námestia/Plaza de Ceremonias (76 x 76 m) s 2 - 4 m vysokými stélami (38; na stéle B s dvomi bradatými mužmi) a oltármi (napríklad obrovskou dvojhlavou korytnačkou). Stavby na ploche 5 ha tu dosahujú výšku 38 m. Najkrajšie chrámy č. 11, 26 a 22 pochádzajú z klasického obdobia rokov 749 – 810 n. l., pričom posledný z nich zasvätili Venuši. Z 94 m dlhého a 38 m širokého nádvorja chrámu č. 26 vedie 9 m široké unikátne Schodisko hieroglyfov/Escalinata Jeroglífica z rokov 544 – 751, tvorené 63 schodmi s najdlhším mayským nápisom vôbec (cca 2 500 glyfov). Veľký kamenný stĺp/oltár Q s basreliefom 16 postáv (asi copánskych vládcov) na úpätí Veľkej pyramídy na Západnom nádvorí bol údajne roku 776 za vlády Yax Passaj Chan Yoata (763 – 810) miestom stretnutia najvýznamnejších mayských astronómov (dokázali určiť obežnú dráhu Zeme okolo Slnka s presnosťou na 365,242 129 dňa; podľa gregoriánskeho kalendára len na 365,242500 dňa; najmodernejšie výpočty na 365,242198 dňa). Na Východnom nádvorí vyniká Schodisko jaguárov/Escalinata de los Jaguares ukončené sochou jaguára a v stene polmetrovými hlavami „bohov“. V roku 1977 pomocou radaru Galileo II. z NASA objavili archeológovia Arizonskej univerzity rozsiahly kanalizačný systém a vodné rezy, čo svedčí o vysokej úrovni vodohospodárstva Mayov. K ich ďalším sídlam patria napríklad **Naco, Santa Rita, Los Higos, La Florida, El Puente, Rio Amarillo, El Abra**. Ich prepojenie na staršie osídlenie

(ako **El Gigante** z 6400 - 5000 prnl.) zatiaľ nebolo preukázané.

V **San Salvadore** z pyramídálnych stavieb je najznámejšia Halehuapa (Pyramída, na ktorej upaľovali obeť) s čadičovými monolitom – Veľkou stélou/Estela de Tazumal (2,65 x 1,16 m). Nachádza sa v **Zona Arqueológica de Chalchupá** (z rokov 1200 – 200 prnl.; 72 km od hlavného mesta), ktorá zahŕňa lokality osídlené v rokoch 1200 prnl. – 1524; z predklasického obdobia **El Trapiche, Las Victorias a Bolinas**, z klasického obdobia **Casa Blanca**, pyramídálny **Tazumal a Amulunga** a z poklasického obdobia **Laguna Seca a Pampe**. Najznámejšie ceremoniálne centrum z rokov 600 – 900 n. l. **La Campana de San Andrés** na 35 ha v doline Zapotitan (33 km západne od hlavného mesta) charakterizujú aj ďalšie neodkryté pyramídy, platformy a menšie štruktúry z adobe okolo obradového nádvorja. Výskum týchto stavieb a asi 15 moundov dokazuje, že ho obývali už Olmekovia a Mayovia, neskoršie Aztékovia a Pipilovia. 37 km severne od hlavného mesta zaniklo klasické mayské sídlo **Cihuatán** a 136 km od hlavného mesta ďalšie mayské sídlo **Quelepa** s cca 40 štruktúrami. Pyramídy, terasy a ihrská z rokov 650 – 950 n. l. charakterizujú aj sídlo **Cara Sucia** pri Ahuachapáne.

Mayské rytiny, basreliefy a petroglyfy na **Isla de Ometepe** a na ostrovoch **Archipiélago de Solentiname** naznačujú, že mayské osídlenie zasahovalo aj na územie dnešného štátu **NICARAGUA**. Nasvedčujú tomu aj staré tomby na ostrovoch **Zapatera** a **Isla del Muerto** v jazere Lago de Nicaragua/Cocibolca (8 264 km²) spojeného cez Río Tipitapa s Lago de Managua/Xolotlán (1 134 km²) pôvodne s bohatým výskytom rýb, vrátane žralokov a piliarov. V Manague sa našli v tufoch stopy nôh ľudí a živočíchov spred 4 000 rokov (**Huellas de Acahualinca**), dokazujúce predmayské osídlenie a migrácie v okolí jazier. Nálezisko **El Cauce** sa datuje do roku 4800 prnl. K najstarším patrí aj pacifické nálezisko **El Bosque**.

Kým zatopený pevninský most v Beringovom mori medzi Aljaškou a Čukotkou už asi nevydá svoje „svedectvá“, stredoamerický pevninský most pokrytý „palesmi“ ešte len čaká na nové objavy, ktoré môžu modifikovať viaceré názory na ľudstvo, rozvoj civilizácií a ich vplyvov na zmenu environmentu nielen v regionálnom meradle. Zmeny klímy, veľká potopa a dopyt po prírodných zdrojoch výrazne zmenili nielen osudy jednotlivých civilizácií, ale aj celého

Tulúm

ľudstva. Súčasná environmentálna situácia a tzv. globálna civilizácia nie je výplodom Západnej kultúry (pôvodná západná kultúra zanikla dávno pred ňou), ale Východnej kultúry budovateľov „pyramíd“, prenesenej cez Grécko a Stredomorie do Európy a z nej do Nového sveta, kde medzitým už civilizácie budovateľov pyramíd zaznamenali určitú stagnáciu, úpadok až zánik. Avšak, tak ako aj inde v „civilizovanom“ svete, stihli zmeniť jeho environment.

„Šiesteho roku Kana a jedenásteho Muluca v mesiaci Zaca došlo k strašným zemetraseniam, ktoré pokračovali bez prestania až do trinásteho Chuenu. Zem kopcov a blata bola obetovaná. Dvakrát sa nadvihla a v priebehu noci náhle zmizla. Panva sa stále dríasala pôsobením vulkanických síl. Tým, že zem bola uväznená, na rôznych miestach niekoľkokrát klesla a zase sa zdvihla. Nakoniec súš zmizla a desať zemí bolo roztrhnutých na dva kusy a tie rozlamané na kúsky. Nedokázali odolať sile drasov a potpili sa so 64 miliónmi obyvateľov 8 060 rokov pred napísaním tejto knihy.“

(z mayského kódexu Tro-Ano/Tro-Cortesianus/Codex Madridensis)

RNDr. Jozef Klinda

FOTOSÚŤAŽ

Viete, kde sa hrajú vaše deti?

Máme tu leto a s ním prázdniny. Dva mesiace v roku, ktoré deti najviac milujú. Dva mesiace hier a zábavy. Slnko, príroda, more a... ulica. Nuž, áno, často práve na ulici trávia naše deti svoje voľné chvíľky. Najmä deti mestské, sídliskové. Detských ihrísk a miest, kde by sa mohli bezpečne hrať, je pramálo, o športoviskách ani nehovoriac. Deti si často hľadajú náhradné možnosti zábavy a ako vidieť na fotografii Ivana Tichého, nie vždy sú to ideálne miesta na hranie. V tomto prípade vôbec nie. Tu deti nemajú čo hľadať. A už vôbec tam nemá čo hľadať ten vrak...

Nachádzajú sa aj na vašom sídlisku, na vašej ulici podobné „zákutia“? Alebo ste svojim deťom vybudovali bezpečné ihrská a športoviská, kde ich počas prázdnin môžete pokojne nechať hrať sa? Napíšte nám o nich a pošlite aj fotografiu.

Vaša redakcia